

LUNDS UNIVERSITET

Samhällsvetenskapliga fakulteten

Centrum för genusvetenskap

"Kör som en kärring och spara liv!" Normer och genus i ett dominerande körutbildningsmaterial

Emelie Zander
Kandidatuppsats genusvetenskap 15 hp
VT 2009
Handledare: Despina Tzimoula

ABSTRAKT

Denna uppsats undersöker hur individen framställs i ett körutbildningsmaterial med tolkningsföreträde, publicerat av Sveriges Trafikskolors Riksförbund. Utifrån en kritisk diskursanalys har jag sökt närma mig skrifternas diskurser och föreställningar om individen i förhållande till trafiken. I samverkan med ett socialkonstruktionistiskt synsätt och genusperspektiv har jag kunnat uttyda att två av tre publikationer av STR, fungerar normerande och reproducerande av stereotypa könsfigurer, vilka baseras på tron om biologiska könsskillnader. Jag har också kunnat urskilja särartsfeministiska drag i en av publikationerna, samt att en publikation skiljer sig från de andra genom sin betoning på individers olika förutsättningar och inte könens.

Nyckelord: genus, individ, kritisk diskursanalys, genussystem, socialkonstruktionism, biologi, STR, Du och jag i trafiken, Körkortsboken, Riskettan.

ABSTRACT

This essay examines how the individual is portrayed in a driving education material with preferential right of interpretation, published by Sveriges Trafikskolors Riksförbund. On the basis of a critical discourse analysis, I have tried to get close to the discourses and conceptions regarding the individual, in relation to the traffic. In cooperation with a social constructionist outlook and gender perspective I have been able to interpret that two out of three publications by STR is functioning normative and reproducing of stereotype gender figures, which is based on the believe of biological gender differences. I have also been able to find difference feminism in one of the publications, and that one publication separates itself from the others as it emphasize the individuals various conditions, and not the genders.

Keywords: gender, individual, critical discourse analysis, gender system, social constructionism, biology, STR, Du och jag i trafiken, Körkortsboken, Riskettan.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar.....	2
1.2 Material, urval och avgränsning.....	2
1.3 Forskningsläge.....	3
2. Teoretiska utgångspunkter	6
2.1 Socialkonstruktionistiskt perspektiv.....	6
2.2 Genus och genussystemet	7
3. Metod	12
3.1 Det diskursanalytiska fältet.....	12
3.1.1 Kritisk diskursanalys.....	13
3.2 Metodreflektion.....	14
3.3 Kritisk granskning av material.....	15
4. Analys	15
4.1 Analysöverblick.....	15
4.2 Historien som motivering.....	16
4.3 Biologi som belägg.....	18
4.4 Könsegenskaper och beteenden.....	21
4.5 "Kör som en kärring och spara liv!".....	24
5. Avslutande sammanfattning	26
6. Källförteckning	27
6.1 Primärmaterial.....	27
6.2 Litteratur.....	27
6.3 Elektroniska källor.....	29

1. INLEDNING

Detta inledande avsnitt presenterar studiens förhistoria, dess syfte och frågeställningar, vilket följs av en materialbeskrivning samt en genomgång av forskningsläget.

Sveriges Trafikskolors Riksförbund, förkortat STR, är en organisation för trafikskoleföretag som driver professionell förarutbildning.¹ Omkring 90 procent av alla i körkortsutbildning utbildas genom STR:s material, vilket är cirka 110 000 personer varje år (www.str.se, 2009-04-29). Det är en stor mängd människor och STR:s dominerande roll som aktör kan anses vara odiskutabel. Organisationens uttalade mission är: "[...] att med yrkeskunnande, saklighet och goda argument bidra till en förbättrad trafiksäkerhet" (www.str.se, 2009-04-29). Vidare uttrycks det på hemsidan att de har en omfattande bevakning utav omgivningen och verkar för förbättringar i samråd med medlemsföretag. Min uppfattning är utifrån detta att STR fungerar som normsättare genom rollen som dominerande och vägledande rättesnöre, vilket är en position som jag tror de är väl medvetna om och tillfreds med. För en kort tid sedan gick STR ut med ett nyutvecklat riskutbildningsmaterial med uppmaningen; "*Kör som en kärring och spara liv!*". Kritik har riktats från olika håll och för egen del har uppmaningen fungerat som både inspiration och stoff till denna uppsats. Hur står det egentligen till med genusuppfattningen?

De rådande premisser som jag beskrivit ovan har öppnat upp för intresset att granska STR:s egenpublicerade material, närmare bestämt körskoleböckerna *Du och jag i trafiken* och *Körkortsboken*, samt riskutbildningsmaterialet *Riskettan*. Genom diskursanalys och genusteoretiskt perspektiv söker jag i uppsatsen svar på hur människan och individen benämns med fokus på vardera skrifers avsnitt om människan i förhållande till trafiken. Centralt är vilka ord och uttryck som används i beskrivningarna om människan och vad som inte sägs i sammanhanget. Att med genusvetenskapligt perspektiv undersöka vad som är explicit och implicit i skrifterna möjliggörs chanserna att se normerande mönster. Jag är av tron att vad som språkligt förmedlas kan ha inverkan på hur vi uppfattar omgivningen och oss själva i relation till den. Därför ser jag personligen det som var och ens skyldighet

---

¹ Det finns fristående körskolor som inte är anslutna till STR. Det som skiljer är att fristående körskolor inte tar del av STR:s utbildningsform. Detta är oftast enskilda företagare, alternativt att utbildningen bedrivs i privat regi. Dessa tar då del av en kursplan utformad av Vägverket, som är den ansvariga myndigheten för utfärdandet av körkort, det är även genom Vägverket som examination bedrivs.

att granska den egna delaktigheten i förmedlandet av information, uppfattningar och värderingar.

1.1 Syfte och frågeställningar

Denna studie har som syfte att undersöka Sveriges Trafikskolors Riksförbunds körskoleböcker *Du och jag i trafiken* och *Körkortsboken*, samt riskutbildningsmaterialet *Riskettan* genom att titta på skrifternas vardera avsnitt som behandlar människan i förhållande till trafiken. Det är intressant att studera och analysera skrifternas framställning av individen eftersom dessa har tolkningsföreträde, då de används som undervisningsmaterial vid de flesta körutbildningar och når många människor varje år. Vad som i böckerna förmedlas om individen, genom kunskapsregimen STR, kan således antas ha inflytande på sina läsare. Det sätt på vilket något sägs kan ha effekt på omgivningen, och i dessa intermediära förhållanden kan ofta normer och föreställningar urskiljas. Därför undersöker jag i denna uppsats, genom kritisk diskursanalys, vad som sägs om människan och på vilket sätt det sägs, utifrån följande frågeställningar:

- ❖ Med vilka ord och prefix benämns människan/individen i körutbildningsmaterialet?
- ❖ Kan normer och föreställningar om kön och genus urskiljas?

Uppsatsen är av genusvetenskapligt intresse eftersom den förhåller sig kritisk i studerandet av ett allmängiltigt material och behandlar huruvida uttryck för kön och genus fungerar som vattendelare i benämningen av individen. Uppsatsens genusteoretiska perspektiv och angreppssätt, vilka vilar på socialkonstruktionistiskt en grund, möjliggör att karakteristiska explicita och implicita normer och föreställningar avtäckas, och förs fram för en intressant och kritisk analys specifik för materialets utformning.

1.2 Material, urval och avgränsning

Primärmaterialet för uppsatsen som består utav STR:s två körskoleböcker samt riskutbildningsmaterial del 1 för behörighet B, utgör basen i körkortsutbildningar av STR, och används till både praktiska och teoretiska kunskapsprov.² Hädanefter kommer jag att använda namnet Riskettan med förståelsen att det gäller för behörighet B. Vanligt är att

---

² Riskutbildningsmaterialet består totalt utav två delar, varav del 1 är teoretisk och del 2 är praktisk. Behörighet B innebär kompetens för personbil (STR, Riskettan B, 2009, s. 4).

den mer generella boken *Du och jag i trafiken*, kombineras med *Körkortsboken*, då den är fullt inriktad på behörighet B (www.korkortonline.se, 2009-05-16). Böckerna har ett sidomfång på 345 respektive 310 sidor och innehåller olika delar som behandlar allt om körning, trafik, fordon och specifikt för denna uppsats; människan i trafiken. Riskettan är på 58 sidor och innehåller information om människan i trafiken, med fokus på olika faktorer som stress, trötthet, alkohol/droger och gruppsytryck. Riskettan är från 2009 och erhöles genom ett samtal med STR medan körskoleböckerna erhöles genom en sökning på biblioteket. Jag valde att studera en äldre och en nyare upplaga av körskoleböckerna, detta för att för egen del se ifall det skett någon ändring över tid. Således har en upplaga av *Du och jag i trafiken* ifrån 2003 och en upplaga ifrån 2007 studerats. På liknande vis valde jag att göra med *Körkortsboken* där jag tittat i en upplaga ifrån 2001 och den senaste upplagan från 2008. På detta vis blev det tidsmässigt ett jämligt förhållande. Det visade sig dock att det inte var någon skillnad mellan upplagorna vad gäller de utvalda avsnitten om människan. De senare upplagorna är därför de som används i analysen. Anledningen att välja just detta utbildningsmaterial från STR är på grund av deras dominerande ställning inom svensk körkortsutbildning. Materialet avgränsades på så sätt att det endast omfattar de avsnitt i skrifterna som handlar om människan i förhållande till trafiken. Detta gjordes för att det är de avsnitt som är intressanta för uppsatsens syfte i och med att det behandlar individen.

1.3 Forskningsläge

Denna uppsats sätts in i ett vetenskapligt genusperspektiv och kan tänkas fylla ett utrymme i befintlig genusforskning. Via en forskningssökning har det visat sig att det inte gjorts tidigare undersökningar på det material som undersöks i denna uppsats. Jag anser emellertid att det är intressant att föra fram sådan forskning som kan relateras till uppsatsen och bidra till kännedom, nämligen genus i förhållande till teknologi. Det finns en föreliggande sammankoppling mellan de två områdena eftersom teknik kan sägas vara könsidentitetsskapande, där av finns det också relevant forskning att finna om relationen. Boel Berner är professor och forskare vid Linköpings Universitet och har bidragit med många publikationer inom området. Med detta avsnitt vill jag därför ge värdefull insikt om relationen mellan teknik och genus utifrån fyra av hennes publikationer.

Betydelsefull här är antologin *Vem tillhör tekniken? Kunskap och kön i teknikens värld* där Berner är redaktör. Antologin har såväl ett genusperspektiv som konstruktivistiskt

perspektiv, där varken kön eller teknik ses som något givet och statiskt. Berner gör ett konstaterande om att maktgivande teknik länge kodats till mannens territorium, och att detta område formats efter mäns avsikter och prioriteringar, vilket lett till att kvinnor uteslutits både mentalt och fysiskt (Berner red. 2003, s. 13). Berner ser också en starkt könspräglad dikotomi med en inriktning på känslsamhet och en inriktning på instrumentalitet, där den första associeras med kvinnor och den andra associeras med män. Denna typ av dikotomi är bara en i ledet och Berner betonar att dikotomiserandet är något som går långt tillbaka. Flickor har socialiserats in i blyghet, noggrannhet och lydnad medan pojkar socialiserats in i tuffhet, aggressivitet och aktivt handlande, där det senare enligt föreställningen skulle vara bättre lämpade egenskaper för teknik (Berner red. 2003, s. 121). Även beteenden och motivationer menar Berner formas i enighet med traditionella könsroller, och som exempel tar hon att flickor ofta återkommande sägs sakna självförtroende och motivation samt är rädda för att göra fel. I detta reproducerande, som på många håll fortgår, belyser Berner undervisningens roll och menar att mycket av könsrollsföreställningar förekommer i undervisningsmaterial, i läroboksexempel och i uppgifter och värderingar inom kunskapsregimers väggar (Berner red. 2003, s. 122). Skolan har alltså utifrån sin auktoritära ställning inverkan på individer och har därför också ett ansvar vad gäller det som lärs ut. Eftersom könsuppfattningar om vad som är manligt och vad som är kvinnligt förmedlas redan i unga år och sedan tenderar att bäras med genom livet, går det att se kunskapsregimers inverkan och därmed ansvar.

I boken *Perpetuum Mobile* behandlar Berner också det könskodade teknikområdet och fokuserar mycket på arbetsfördelning. Hon belyser makthierarkier och ser att män i teknikarbete i stor utsträckning relaterar till andra män och mäter sig med dem, medan förväntningarna på kvinnorna i arbetet är att vara underordnade männens erfarenhet (Berner 1999, s. 119). Individens identitet och position i hierarkin ordnas genom kontakten med teknik och efter social status och könstillhörighet (Berner 1999, s. 124). Genom att relatera till flertalet studier menar Berner att kvinnor inom arbeten i teknisk och industriell miljö, ofta ses som en homogen grupp bundna till maskinerna, medan männen är individer med rörelsefrihet och chanser att utmärka sig (Berner 1999, s. 120). Den könsmakthierarki som görs synlig i boken ter sig som om den vore självklar och tvungen, där förmågan till kontroll över tekniken är en särskild förmån tillhörande manlig identitet, vilken ger makt i en hierarkisk tillvaro (Berner 1999, s. 124).

Berner tar också upp internationella studier i en historisk kontext i rapporten *Technology and gender, Swedish Research in an International Context*. I den belyses bland annat studier från England som fört fram kvinnliga vetenskapares uppfinningar genom tiden, som uppkommit i en starkt mansdominerad vetenskapsvärld. Under industrialiseringen har man bland annat kunnat se att kvinnor i England uppfunnit viktiga och avgörande maskiner för textilindustrin, där den lilla motorn, bomullsrensningssmaskinen och symaskinen är några exempel (Berner 1993, s. 11). Det har också påvisats att kvinnor långt bak i tiden, jobbat som skickliga arbetare och läromästare inom yrkesgrenar, men att deras arbete ofta förbisetts då det inte inneburit kraften av en man (Berner 1993, s.11). Att mycket av kvinnors uppfinningar har gått att bevisa skall bero på dokumenterade patentbrev, men i boken uttrycks det också att den sortens källa kan förringa det arbete som kvinnor utfört utöver uppfinningarna som aldrig värderats högt. Det tycks vara att det som inte värderats eller noterats helt enkelt inte existerar. Berner ser kvinnors historiska och mycket betydelsefulla arbete som ett faktum, men ser samtidigt att teknikområdet är påtagligt könskodat och att detta innebär problematik.

Den fjärde och sista publikationen är antologin *Från symaskin till cyborg, genus teknik och social förändring* redigerad av Elisabeth Sundin och Boel Berner. Anne-Jorunn Berg skriver i sitt kapitel om könsdikotomiernas värld och associationerna som kommer med den, speciellt fokus läggs på föreställningen att kvinnor har en rädsla för teknik. Berg urskiljer två ståndpunkter som uppkommer i förståelsen av teknik. Om tekniken för kvinnor beskrivs som ett redskap för patriarkal exploatering så leder det oftast till ett avvisande av teknologi, men om tekniken däremot framhålls som ett medel som underlättar frigörelse, leder det oftare till ett positivt mottagande (Berg 1996, s. 44). Detta sätts sedan i relation till föreställningen om kvinnors teknikrädsla, och Berg berättar att det kan vara svårt att tala om föreställningen eftersom det då ofta konnoteras till oförstånd och otillräcklighet hos kvinnor, jämfört med mäns ”korrekta sätt” att agera. Vidare belyses det budskap som så ofta tycks ha varit att kvinnor behöver förändra sin uppfattning och inställning till teknik, inte att det skulle behövas en förändring av tekniken och framställningen av den (Berg 1996, s. 47). I detta betonas också att det är viktigt att komma ihåg att såväl kvinnor som män visar på variationer i attityder och beteende i en kulturell integrationsprocess. Därav bör generaliseringar om kön och teknik i stor utsträckning uteslutas för att kunna åstadkomma förändring.

2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

I detta avsnitt presenteras de teoretiska utgångspunkterna för uppsatsens analys.

2.1 Socialkonstruktionistiskt perspektiv

Denna studie bygger som bekant på diskursanalys vilket är ett angreppssätt som vilar på socialkonstruktionistisk/poststrukturalistisk grund. Jag kommer längre fram att använda diskursanalys som metod för att i mer praktisk mening analysera studiens material. Här önskar jag också att föra fram dess teoretiska grund som jag tycker är värdefull såväl som generell teoretisk utgångspunkt för uppsatsen, och som förståelse för uppsatsens relevans.

Vivien Burr (2003) poängterar i sin bok *Social Constructionism* att socialkonstruktionism förvisso har använts mycket inom socialpsykologi, men är multidisciplinär i sin mening att riktningen utvecklats och influerats av olika kunskapsfält. Riktningen har likheter med poststrukturalistiskt tänkande, då man menar att det inte går att uppnå någon exakt och konsekvent kunskap om världen. Diskursanalysen och den socialkonstruktionistiska grundens fokus på språk kan också sägas vara en likhet med poststrukturalistiskt tänk; strukturer skapas, reproduceras och förändras genom konkret språkbruk och det är alltså genom språket som vi får tillgång till verkligheten (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.15, 18). Generellt sett kan den socialkonstruktionistiska riktningen ses som en vidare kategori än poststrukturalismen, vilket också är skälet till varför jag anammar den första benämningen (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 12). Dess vida karaktär gör det användarvänligt inom flera kunskapsområden, även inom genusvetenskapen. Perspektivet har tidigare använts för att ifrågasätta särbehandlande praktiker av kön, sexualitet och etnicitet (Burr 2003, s. 20). Det är på ett likande vis, genom ett kritiskt förhållningsätt och fokus på kön och genus, som jag använder mig av socialkonstruktionistiskt perspektiv i denna uppsats.

Riktningen innebär en antiessentialistisk syn på den sociala världen, det vill säga att varken kunskap, identiteter eller sociala relationer ses som statiska eller givna (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 11). Vår kunskap om världen är skapat och präglad i en historisk och kulturell kontext och är därför föränderligt. Att exempelvis säga att människor utifrån sitt kön/genus har statiska biologiska och karaktäristiska egenskaper är inte rimligt ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv (Burr 2003, s. 3). Det existerar

följaktligen utifrån det sociala och naturliga, en binarism mellan å ena sidan konstruktionism och å andra sidan essentialism. Det tycks vara så att essentialismen är fäst i konstruktionismen vilket skapar ett problematiskt förhållande. I det konstruktionistiska angreppssättets intention att analysera och problematisera uttryck av essentialism uppstår en risk att essentialismen istället förstärks och cementeras som något oföränderligt och naturgivet (Fuss 1996, s. 128). Mer om denna självkritik behandlas i efterföljande kapitel.

I det socialkonstruktionistiska perspektivet är sättet vi talar på eller skriver om omgivningen, människor och relationer inte en neutral skildring, utan sättet att tala bidrar till en konstruktion av dessa (Bergström & Boréus 2005, s. 306). Kunskap skapas och behandlas vidare i sociala sammanhang genom diskursiva praktiker, där viss kunskap får sanningsstatus och blir allmängiltig medan annan bestäms som falsk (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 11-12). Detta synsätt är centralt för studien eftersom materialet som analyseras har tolkningsföreträde, vad som då sägs i materialet spelar roll för vårt sätt att se omvärlden. Det är alltså med språket som representationer av verkligheten skapas och språket bör därför inte bara ses som en väg varigenom information och fakta om omvärlden förmedlas. Istället menas att språket är konstituerande och att vårt aktiva sätt att tala om världen sinsemellan, konstruerar versioner av verkligheten (Burr 2003, s. 6). Hur vi pratar och representerar olika saker i vår omgivning, ofta genom texter eller bilder i böcker och tidningar, skapar således diskurser genom vilka vi sedan upplever världen (Burr 2003, s. 18). Denna typ av företeelse ser jag som grundläggande för förståelsen av materialet. Jag utgår själv ifrån en kritisk inställning till tanken om en bestämd, enhetlig världsbild eftersom det så ofta fungerar uteslutande av vissa grupper och förstärkande av den egna normen. Därför menar jag att det finns en viktig mening med att kritiskt granska det vedertagna och normerande, som i denna uppsats. Synsättet går enligt min uppfattning väl ihop med mycket av genusteoretiska angreppssätt, där syftet ofta är liknande; att synliggöra strukturer och avtäckta normerande budskap för att kritiskt granska dessa och föreslå vägar till förbättringar. Genom att se den vedertagna sanningen som något diskursivt och förstå att olika kunskapsproducenter berättat och berättar för oss, vad som är rätt eller fel att tycka och tro, så tror jag att det går att närma sig en kritisk analys.

2.2 Genus och genussystemet

För ungefär 21 år sedan, i 1988, introducerade Yvonne Hirdman termerna genus och genussystem som kommit att få mycket betydelse inom genusforskningen för hur man kan

se på köns olika förhållande. Hirdman tror inte att det finns någon faktisk teori om ett genussystem bland andra teorier inom kvinnoforskningen, men termerna används ändå flitigt runt om som ett försök till att problematisera det problematiska om könen (Hirdman 2007, s. 208-209). Genus används ofta med betydelsen socialt kön, vilket innebär motsatsen till det biologiska könet, men begreppet kan också användas som det *kulturellt* gjorda könet som är en direkt översättning från engelska gender (Hirdman 2007, s. 211). Don Kulick och författarna i den svenska antologin *Från kön till genus* använder just den kulturella betydelsen av genus och menar att begreppet öppnar upp för förståelsen av människors tankevärld och uppträdanden. Att se kultur som ett system av idéer och föreställningar, som ligger till grund för hur vi tänker och agerar, kan slå upp ögonen så att vi kan börja se hur saker och ting hänger ihop (Kulick red. 1993, s. 9-10). De möjligheter som den kulturella betydelsen av genus ger menar Kulick är av stor betydelse för människors uppfattningar om vad som är ”manligt” och ”kvinnligt” (Kulick red. 1993, s. 10). Hirdman ser själv poängen i att använda kulturbegreppet i betydelsen av genus då hon anser att det sociala begreppet blivit utslitet genom ett frekvent användande genom åren, och därför tappat mycket av sin ursprungliga glödande innebörd (Hirdman 2007, s. 11). Med följande citat ger Hirdman sin förståelse av vad genus är:

D.v.s genus kan förstås som föränderliga tankefigurer män och kvinnor (där den biologiska skillnaden alltid utnyttjas) vilka ger upphov till/skapar föreställningar och sociala praktiker, vilka får till följd att också biologin kan påverkas/ändras – med andra ord, det är en mer symbiotisk kategori än roll och socialt kön (Hirdman 2007, s. 212).

Kön och genus ses inte som några naturliga och sanna kategorier utan är såväl sociala som kulturella konstruktioner som ändras över tid, och dessa konstruktioner ger upphov till föreställningar och sociala praktiker (Hirdman 2004, s. 119). Detta betraktelsesätt stämmer väl överens med det socialkonstruktionistiska perspektivet som har en antiessentialistisk inställning. Sambandet mellan föreställda uppfattningar eller förväntningar, om hur kategorierna man och kvinna bör agera, och de faktiska praktiska agerandena är relevant att belysa. Detta eftersom det visar hur det kommer ur varandra och är en ständig och återreproducerande process som bidrar till hierarkisering. Dessutom visar det en distans till essentiella, biologistiska förklaringar om att mannen och kvinnan är födda på varsitt skilt vis och att könsstereotypa ageranden är oföränderliga på grund av sin natur. Processen av företeelser går att förklara vidare med hjälp av genussystemet.

Det ska förstås som en dynamisk struktur (system); en beteckning på ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter. Genussystemet är således en ordningsstruktur av kön. Denna grundläggande ordning är förutsättningen för andra sociala ordningar (Hirdman 2007, s. 212).

Genussystemet bygger på isärhållandet av könen, att manligt och kvinnligt inte bör blandas ihop, samt bygger på hierarkin där mannen representerar normen. I detta system ingår också osynliga genuskontrakt som är fyllda med åskådliga föreställningar på olika nivåer om hur män och kvinnor ska agera mot varandra, vem som ska locka vem, hur de ska prata och agera, vilka ord de får använda och vilka kläder som är tillåtna med mera. Kontrakten är i sig de gemensamma föreställningarna genom vilka vi handlar, medan systemet är den process som genom kontrakten bidrar till ny segregation och hierarkisering (Hirdman 2004, s. 121). I processen belyses såväl betydelsen som konsekvenserna av normativa föreställningar och uttrycksätt, att det leder till ett fortsatt särskiljande av individer, inte minst på grund av kön. Enligt genusystemet föds vi in i de kulturellt framkallade schablonerna och på det viset skapas män och kvinnor. Detta betyder enligt David Tjeder (2000, s. 21) att pojkar och flickor från födseln behandlas olika och att det redan från början läggs en viss mening i vad som menas med att vara kvinnlig och manlig, det är alltså inte fråga om inre essenser som går att förklara biologiskt, utan det är kulturellt skapat.

Biologi "talar" inte för sig själv. Den måste tolkas så att det stämmer överens med andra kulturella föreställningar som vi har och så att den framstår som naturlig. Poängen är att de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor inte utgör någon urkälla där våra idéer om kvinnligt-manligt hämtar form och innehåll. Det är snarare så, att dessa skillnader betonas eller tonas ner, framhävs eller glöms beroende på kulturella orienteringar och sociala förhållanden (Kulick red. 1993, s. 11).

Kulicks resonemang om att till synes biologiska skillnader kan tonas ner eller totalt glömmas bort, tolkar jag som ett tecken på möjligheter att hitta ut ur normerande allsmäktiga strukturer. Kort och gott går det då att åstadkomma förändring. Såväl Hirdman som Kulick och Tjeder konstaterar att biologin inte kan ge oss svar på frågor om relationer mellan män och kvinnor. Den kan inte alls i någon utsträckning besvara frågor om vad som är "manligt" och "kvinnligt", mer än i anatomisk/kroppslig mening; det vill säga att vi rent fysiskt och generellt har olikheter. Betonandet av "skapat" genus framför "naturligt" kön är inte helt oproblematiskt och viss feministisk självkritik är här

betydelsefull. Judith Butler (1996, s. 149) menar att det inte bör finnas någon uppdelning mellan vad som är socialt konstruerat genus och vad som är biologiskt naturligt kön, eftersom båda är konstruerade och oskiljaktiga. Det finns således inte några könsbestämda kroppar ens i anatomisk och kroppslig mening. Ett särskiljande av kön och genus, menar Butler, upprätthåller att kön är något naturgivet. Butler tänker sig alltså att betonandet och användandet av genus skapar kön som något som existerar före det kulturella och sociala (Rosenberg 2005, s. 23). Således kan ett konstruktionistiskt angreppssätt som betonar genus, på samma gång som den förkastar det essentiella också stärka det. Detta synsätt är relevant att belysa eftersom det visar hur problematiskt ett konstruktionistiskt förhållningssätt är inom feministisk genusforskning och vilka möjliga följder man bör vara medveten om.

För att återgå till den kulturella betydelsen av genus så visar Tjeder att forskning genom tiden visat att människor i olika kulturer och tider framkallat manligt och kvinnligt genus på helt annorlunda vis, så att påstå att det existerar verkligt medfödda och statiska karaktärsåtskillnader mellan könen är inte rimligt. Det som däremot är relevant att kasta ljus på, menar Kulick är båda könen motiveringar och föreställningar som påverkar bilden av det sanna och naturliga.

En analytisk uppdelning som bara behandlar det ena könet men som blundar för det andra eller som fokuserar på kulturella uppfattningar om manligt-kvinnligt utan att ta med i beräkningen hur dessa uppfattningar faktiskt påverkar människors liv och handlande, kan inte ge oss en fullständig bild av genus. Vi måste gå vidare. Vi måste eftersträva att belysa båda könen motiveringar och handlingar. Vi måste redogöra för de föreställningar och förhållanden som ligger bakom dessa motiveringar och handlingar som gör att de för aktörerna i en given kultur kan framstå som "naturliga" och oföränderliga (Kulick red. 1993, s. 27).

Troligen är det i de upplevda erfarenheterna som det går att finna mönster som kan berätta hur dikotomiseringen gått till och hur dessa strukturer fulla av föreställningar ska kunna förändras. Hirdman menar själv att begreppet genussystem med sina genuskontrakt är ett grundläggande perspektiv som kan fungera för förståelsen av såväl kvinnors handlande som mäns handlande på olika nivåer, både samhälleligt och på personligt plan. Begreppet kan således enligt Hirdman ses som ett perspektiv som ser helheten av människors berättelser både historiskt och i nutid (Hirdman 2004, s. 124-125). Genussystembegreppet har dock blivit kritiserat för att vara för systeminriktat och mindre inriktat på teoretiska

förklaringar och historisk analys. Hirdman förkastar nämligen strävandet efter en enhetlig teori som ska ge svar på frågan om varför genusordningen ser ut som den gör, eftersom det enligt henne skapas en logik om att ett generellt förtryck ska ha en generell förklaring (Hirdman 2004, s. 117). Det historiska ursprunget måste därför lämnas eftersom fokus på det stannar i trevande försök till förklaringar om varför det såg ut som det gjorde redan då. Istället ska genussystemets form klarlägga det som inte annars hade observerats, om könen och om människors vardagliga handlanden, för att utarbeta strategier och åstadkomma förändring av praktikerna.

Christina Carlsson Wetterberg är en av flera som framfört kritik mot Hirdmans inställning och menar att det behövs ett klarläggande av vilka teoretiska premisser man utgår ifrån. Det behöver i sig inte betyda en utgång i enhetlig teori utan mer om att visa vilka vetenskapsteoretiska utgångspunkter man har (Carlsson Wetterberg 2004, s. 141-142.). Jag förstår Wetterbergs resonemang om att ett positionerande genom teoretiska ståndpunkter hade kunnat göra Hirdmans genussystem mer lättförståeligt och förankrat. Jag förstår också Hirdmans intention om att vilja sträva framåt och tycker att hon gör ett tydligt positionerande för sin sak genom avståndstagandet.

Jag är väl medveten om den kritik som förts fram och väljer att se både för- och nackdelarna i genussystembegreppet. Jag utgår inte ifrån en tro att genussystemet är en fullkomlig och oklanderlig teoretisk utgångspunkt. Till exempel saknar genussystemet ett etnicitetsperspektiv och fokuserar enbart på kategorierna man och kvinna. Jag ser trots det att helhetsinnebörden av begreppet kan fungera för att analysera just denna studies material. Då skrifterna förhåller sig kring mannen och kvinnan, blir det enligt min uppfattning fruktbart att använda genussystembegreppet, då det har fokus på samma kategorier och kan visa hur dessa struktureras. Genom det socialkonstruktionistiska perspektivet och genussystemet med genuskontrakten, önskar jag ett klarläggande och ifrågasättande av självklarheterna, samt de invanda föreställningarna om könsbeteenden som präglar diskursen. Det är just problematiserandet av det som inte annars problematiseras, som är styrkan i såväl genussystembegreppet som i det socialkonstruktionistiska perspektivet.

3. METOD

I detta avsnitt ges en redovisning av de metodval som gjorts för studien. Reflektioner kring metodens begränsningar kommer även att föras, samt en kritisk granskning av det insamlade materialet.

3.1 Det diskursanalytiska fältet

Med en inledande presentation av det diskursanalytiska fältet vill jag skapa kännedom för det metodval som gjorts för uppsatsen och dess material. Vad som kännetecknar det diskursanalytiska fältet är dess mångfaldiga karaktär och breda användningsområde, vilket vilar på en stadig teoretisk och metodologisk grund. Vanligt är att en mängd olika diskursanalytiska definitioner används vilket stundtals kan vara förvirrande, det hela beror på vilken inriktning som väljs. Enligt Marianne Winther Jörgensen och Louise Phillips (2000) finns det tre större diskursanalytiska angreppssätt; diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi, vilka bygger på strukturalistisk och poststrukturalistisk språkfilosofi. Gemensamt för dessa inriktningar är deras socialkonstruktionistiska grund, där det inte existerar någon given och förutbestämd bild av världen och människorna i den. De tre angreppssätten menar att subjektet formas i diskurser men de har utöver det olika synsätt på subjektets handlingsfrihet i diskurser (Winther Jörgensen & Phillips 2000, s. 24). Diskursteorin menar att subjektet är fullkomligt begränsad av diskursen och inte kan påverka den, medan den kritiska diskursanalysen och diskurspsykologin ser subjektet som förvisso påverkad av diskursen men samtidigt aktivt handlande.

Kritisk diskursanalys och diskurspsykologi framlägger således både en teoretisk grund och specifika metoder för analys av de dynamiska diskursiva praktiker, varigenom språkanvändare spelar en aktiv roll i reproduktionen och transformationen av diskurser och därmed i social och kulturell förändring (Winther Jörgensen & Phillips 2000, s. 24).

Synen på människan som delvis påverkad av diskurser men samtidigt aktiv i omformning och förändring ser jag positivt på, eftersom det då enligt min uppfattning skulle innebära att det finns möjligheter att göra en väg ut från diskurser som är normerande, generaliserande och kategoriserande. Detta sätt att se på relationen mellan diskurs och individ är väl avpassat för uppsatsens grundläggande hållning och teoretiska utgångspunkter.

3.1.1 Kritisk diskursanalys

Jag har valt kritisk diskursanalys som metod för att undersöka körskolebäckernas och riskutbildningens utvalda textavsnitt. Diskursbegreppet kan ibland vara lite tvetydigt. Jag väljer att använda begreppet på liknande sätt som Norman Fairclough som menar att diskurs är; en diskursiv praktik i form av en social handling där idé och verklighet är tätt sammanlänkade (Bergström & Boréus 2005, s. 305, 306, 308). Den kritiska diskursanalysens klara fokus på diskursiva relationer och språk är betydelsefullt för uppsatsen. De texter som ska analyseras kan ses som konkreta språkliga uttryck vari intressanta mönster kan urskiljas. Genom språkets grundläggande betydelse kan det bli möjligt att lyfta fram såväl implicita som explicita uttryck av uppfattningar och förtecken i texterna. Lilie Chouliaraki och Norman Fairclough betonar i sin bok *Discourse in late modernity – Rethinking Critical discourse Analysis* hur viktigt det är att titta på diskursiva sociala praktiker och förhållandet mellan dessa för att urskilja strukturer, att inte bara titta på ett större abstrakt plan (Chouliaraki & Fairclough 1999, s. 38).

Ett diskursivt synsätt säger också något om från vilka positioner något sägs och hur det sägs, vilket är en intressant del då kunskapskällan i denna studie är Sveriges Trafikskolors Riksförbund, som i sig kan sägas ha en auktoritär och stark ställning. De uttryck som kunskapsregimen förmedlar om verkligheten, reproduceras och praktiseras även i vardagliga situationer och i kontakt med andra människor, på det viset blir de till diskurser. Enligt Bergström och Boréus (2005, s. 306) är det genom språket som gränser sätts för vårt sätt att tänka och handla, därför pratas det om olika maktordningar. Genom att vissa specifika handlingar och praktiker, dvs. diskurser, förordas görs dem till sanning inom sitt område genom att andra antingen inte nämns eller ses på som onormala och konstiga (Bergström & Boréus 2005, s. 328). Det kan därför vara betydelsefullt att undersöka vilka som får mer utrymme än andra i det material som tas an i en diskursanalys, och även belysa det som inte får något utrymme alls (Bergström & Boréus 2005, s. 310).

Jag finner att valet av metod är väl avstämt för denna uppsats och det sammanlagda körutbildningsmaterial som tas an. I många fall ses denna typ av material som sant och otvivelaktigt vilket gör det hela mycket intressant att studera utifrån kritisk diskursanalys. Normerande och generaliserande budskap om kön/genus, vilka spelar på biologiska skillnader, kan sägas upprätthålla ojämlika förhållanden i vår sociala värld. Det vi säger

spelar roll, när kunskapsregimer utifrån olika maktpositioner uttalar sig på ett kategoriserade och schablonmässigt vis så får det effekt på omvärlden. Inte minst får det effekt på grupper som; sociala klasser, kvinnor och män, etniska minoriteter och majoriteter och så vidare (Winther Jörgensen & Phillips 2000, s. 69). Genom att klargöra detta problematiska förhållande samt distinktionen mellan kunskapsregim och diskurs, kan vi med kritisk diskursanalys börja problematisera de konkreta språkuttrycken, de diskursiva praktikerna.

3.2 Metodreflektion

Diskursanalys kräver ett kritiskt förhållningssätt till det material som tas an. Med en sådan hållning krävs samtidigt reflektion över den egna positionen, för att minimera risken att egna värderingar tar över analysen. Det som kan verka negativt i användandet av diskursanalys är just att validitets- och reliabilitetsaspekter ofta ifrågasätts (Bergström & Boréus 2005, s. 252-253). Därför har min avsikt varit att inledningsvis noggrant redovisa de teoretiska utgångspunkterna för att vidare i analysen frekvent använda mig av citat för att öka synligheten.

Vad gäller tidigare förståelsehorisont så är det vanligt förekommande och bygger på tidigare kunskap och erfarenheter av något som berör den forskning som utförs. Det behöver i sig inte betyda något negativt för studien. Dock kan det anses vara viktigt att reflektera över den egna förförståelsen och hur man ska förhålla sig till den samt den forskning som görs. Ett annat dilemma specifikt för den socialkonstruktionistiska grunden i diskursanalysen beskrivs nedan.

Om man accepterar att verkligheten är socialt skapad, att sanningar är diskursivt producerade effekter, och att subjekten är decentrerade, hur ska man då förhålla sig till den "sanning" man som forskarsubjekt producerar? Hur kan man argumentera för att ens egen representation av världen är bättre än alla möjliga andra representationer? Det är ett problem som är inbyggt i alla socialkonstruktionistiska angreppssätt (Winther Jörgensen & Phillips 2000, s. 29).

Jag gör inget anspråk på en objektiv sanning i denna uppsats. Jag tror inte att det viktigaste är att hävda att ens eget förhållningssätt är det enda "sanna" och rätta. Verkligheten skulle självklart kunna se annorlunda ut genom ett annat perspektiv och genom andra positioner (Winther Jörgensen & Phillips 2000, s. 29). Det finns ofantligt många varierande

angreppssätt och inriktningar att ansluta sig till som forskare, den tolkning och ståndpunkt som man själv utgår ifrån är därmed en bland flera andra möjliga.

3.3 Kritisk granskning av material

Körskoleböckerna *Du och jag i trafiken* och *Körkortsboken* som tillsammans med riskutbildningen *Riskettan* utgör materialet för denna uppsats är publicerade av STR som är en professionell organisation för trafikskoleföretag. Då det är STR:s material som används av 90 % i körkortsutbildning (se inledning s. 1) menar jag att dessa har tolkningsföreträde och därför kan anses ha mycket liten påverkan. De 10 % fristående körskolor som inte är anslutna till STR har i regel annat material än STR:s att tillgå.³ Tillförlitligheten till STR kan sägas vara stor med tanke på utbreddheten och den ledande ställningen, för det mindre kritiska ögat kan det räcka med att veta om organisationens storhet. Vad gäller de avsnitt i skrifterna som analyseras i denna uppsats så är tillförlitligheten inte helt oproblematiserad. Detta beror på att det genomgående saknas referenser till fakta som ges (*Riskettan B* 2009, s. 13-15). För den kritiske kan detta innebära ett tvivelmoment och ett ifrågasättande av pålitligheten i det som förmedlas. Det finns enligt mig egentligen inget som riktigt talar för tillförlitligheten i de avsnitt som ges om människan/individerna i förhållande till trafiken. Att utesluta källhänvisningar gör att läsaren inte kan orientera sig till vidare läsning och kunskap, om denne exempelvis skulle vilja veta mer eller kanske rent av väljer att ifrågasätta vad som står.

4. ANALYS

I det här avsnittet tolkas, analyseras och teoretiseras det material som samlats in.

4.1 Analysöverblick

Eftersom empirin i sig är väldigt framträdande och har en central roll i uppsatsen kommer den att få stort utrymme i analysen. Detta innebär således en empirinära analys (Widerberg 2003, s. 65). Flera kategorier har skapats utifrån de teman som växt fram ur materialet, vari återknytningar görs till de teoretiska ansatserna. Med utvalda representativa citat från empirin, kommer jag att försöka konkretisera de resonemang och associationer som görs, i övergången från empiri till teori. Med detta tillvägagångssätt ämnar jag att ge svar på vilka

---

³ Förlaget Liber ger ut en körutbildningsserie av Åke Åhsblom, som innehåller teoribok, provbok, körbok och CD med teoriprov (www.liber.se, 2009-05-21).

ord och prefix som används i benämningen av människan/individerna i skrifterna, och om normer och föreställningar om kön och genus kan urskiljas.

4.2 Historien som motivering

Gemensamt för *Du och jag i trafiken* och *Riskettans* avsnitt som behandlar människan, är anspelningen bakåt i tiden. Båda skrifternas avsnitt inleds med en historisk tillbakablick för att skapa förståelse för de skillnader som finns mellan män och kvinnor i trafiken idag.

Ofta kan historien hjälpa oss att förstå dagens verklighet. Tillbaka i tiden har resande alltid varit männens rättighet och skyldighet. Det var männen som gav sig iväg på jakt, fisketurer, handelsresor och upptäcktsfärder. Kvinnorna stannade vid boplatser, tog hand om barnen, beredde fångsten och odlade livsmedel. Det var männen som i huvudsak utnyttjade hästen som färdmedel och så småningom ersattes den av bilen. Bilen i sig togs fram i en manlig miljö av tekniker och konstruktörer. När hästkrafterna motoriserades blev bilen en symbol för den manliga kraften i motsats till den kollektiva rörlighet som tågen, spårvagnarna och bussarna representerade (Riskettan B 2009, s. 12).

Utifrån citatet ovan gör jag antagandet att det är själva distinktionen mellan kvinnans historiskt sett fasta position, och mannens historiskt sett aktiva och fria position, som är menat att vara utstående i texten. Dessa ojämlika utgångslägen kopplas ihop med historiskt traditionella bestyr, där kvinnan bland mycket annat skötte om den privata sfären; hem, barn och föda medan mannen rörde sig i den offentliga världen, gärna bland tekniska medel och på senare tid bilen. Det är de grunddrag som till en början får prägla skrifternas avsnitt om människan, och vidare förklara dagens verklighet kopplat till trafiken. Från den tidsmässigt vagt definierade tillbakablick i historien, fortsätts resonemang om dagens verklighet, ”fortfarande är det fler män än kvinnor som har körkort. För B-körkort är det nästan lika, medan det är många fler män än kvinnor som har körkort för lastbil och buss” (Riskettan B 2009, s. 13). Här går det att se att historien, förvisso på ett diffust plan, teoretiseras som essentiellt och oföränderligt (Fuss 1996, s. 130). Utifrån min tolkning tycks det finnas en uppfattning att om det alltid varit på ett vis är det naturligt att det därför fortsätter vara så. Uttrycket ”män och deras leksaker” verkar också ligga latent. Eftersom det finns ett förväntat teknikintresse hos pojkar, och pojkar ofta haft tillgång till mekanik och teknik genom tiden, ses detta som något naturligt tillhörande män (Mellström 1996, s. 128). Det verkar vara en självklarhet att män blir nostalgiskt pojkaktiga och barnsliga i kontakten med exempelvis bilar. Viktigt att poängtera är att denna bild av män som självfallet teknikintresserade, konstruerar en

onyanserad och allmängiltig maskulinitet som inte kan besvara mäns olika åsikter och uppfattningar.

Vidare ställs en fråga om skillnader mellan mäns och kvinnors resvanor idag, varpå följande svar ges; ”först måste vi konstatera att det finns stora skillnader inom de båda grupperna män och kvinnor. Ålder, utbildning, arbete, ekonomi, bostadsort m m påverkar våra resvanor” (Riskettan B 2009, s. 13). Dessa faktorer framhålls som relevanta men de åsidosätts för kön, det är könsskillnader mellan män och kvinnor som hela tiden framhävs som det primära. Aspekter som klass, etnicitet och sexualitet behandlas överhuvudtaget inte, även då dessa skulle kunna spela roll för resvanor och körkortsinnehav. Det är som om det bara existerar gruppen män och gruppen kvinnor i vit medelklass. Sett från ett genusperspektiv fungerar den verklighetsbilden som materialet frambringar, vidmakthållande och reproducerande av en stereotyp heteronorm som därmed exkluderar individer som avviker från den. Generella skillnader mellan män och kvinnor framhålls också vad gäller inställningar till resande.

Bortser vi ifrån de individuella skillnaderna och betraktar män och kvinnor generellt framkommer följande: Även om män och kvinnor reser lika länge så reser männen längre sträckor, kvinnor åker mer kollektivt och har en mer positiv syn på kollektivtrafiken, männen kör mer personbil än kvinnor, männen flyger mer (Riskettan B 2009, s. 13).

Intressant med citatet ovan är att det formuleras som om individuella och personliga skillnader har tagits i beaktning tidigare i materialet. Det går dock inte att finna någon explicit eller implicit mening som behandlar individuella skillnader. Påfallande är också att det saknas referenser till den information som ges om mäns och kvinnors inställningar till resande. Varifrån dessa meningar kommer berättas inte, vilket är grundläggande för vilken undersökning som helst, och är det över huvudtaget rimligt att generalisera om människor på det viset undrar jag. Socialkonstruktionistiskt sett är generaliseringar oförsvarbart, det går helt enkelt inte att homogenisera och fastställa individer och företeelser eftersom dessa är föränderliga över tid.

Den tredje skriften med namn Körkortsboken, visar prov på konstruktionistiskt tänk i sitt avsnitt om människan. Istället för att generalisera utifrån könsskillnader och benämna bara mannen och kvinnan, så betonas individen och dess olika förutsättningar; ”en människas utveckling går normalt igenom flera faser. Vi är dock alla individer och utvecklas på olika

sätt och i olika takt” (Körkortsboken 2009, s. 181). Det är enligt min mening en mindre likartad och uteslutande hållning som uppvisas eftersom begreppet individ kan sägas innefatta alla människor.

För att bli bra och säkra förare måste vi så snart som möjligt utvecklas, så att vi tar ansvar och visar hänsyn mot andra. Vi måste inse, att alla trafikanter har lika stor rätt att befinna sig på vägen. Vi måste förstå att människor är olika också när de vistas i trafiken (Körkortsboken 2009, s. 181).

Intressant är hur allas lika rätt på vägen och människors individuella olikheter belyses. Jag uppfattar det som att det, något implicit, ges uttryck för de olikheter som finns mellan människor på olika plan, det kan exempelvis vara i form av etniciteter, olika handikapp, ålder och så vidare. Dessa viktiga kategorier benämns alltså inte explicit utan det verkar som om begreppet individ fungerar som ”samlingsnamn” för alla människor. I boken fokuseras det också på att yttre påverkan från omgivningen, umgängeskretsen och från tv kan spela in på uppfattningen av sig själv och omvärlden. De är alla faktorer som kan ha inverkan på individer. Bland annat tar man upp att ”en faktor är vilka *ideal* man har och vilka människor man *identifierar* sig med” (Körkortsboken 2009, s. 183). Detta stämmer överens med den konstruktionistiska tron att vår bild av verkligheten just är en bild, och att den är föränderlig och varierar av olika skäl, hos olika människor i olika sociala och kulturella sammanhang (se teoretiska utgångspunkter s. 6).

4.3 Biologi som belägg

Från att två av skrifterna, Du och jag i trafiken och Riskettan, tagit upp historiens präglade effekter på dagens situation görs kopplingen till mer djupgående skillnader som sägs påverka olika uppträdanden och handlings sätt hos könen man och kvinna. Utifrån min tolkning, är det vad man i skrifterna menar, biologiskt medfödda olikheter baserade på dikotomitänk och särartsdrag. Det är också här det verkar finnas en medvetenhet om sensibiliteten i ämnet. Det är dock, av citatet nedan att döma, inget som utgör något hinder för fortsatt normerande uttryck om kön.

Ställer vi frågan huruvida män och kvinnor kör olika blir det oftast mer känsligt. Bortsett från skillnader inom grupperna anser nog de flesta att kvinnor i allmänhet kör försiktigare. Många forskare är överens om att män och kvinnor har olika beteenden och olika verklighetssyn. Anledningen till skillnaderna tvistar man däremot om (Du och jag i trafiken 2007, s. 45).

Märkbart är att man tar sig frihet som tolkningsföreträdare att dels generalisera människors åsikter, och dels reproducera föreställningen om att kvinnor kör varsammare. Dess stereotypa innebörd försöker man också styrka genom att framföra att många forskare faktiskt är överens att det finns skillnader mellan män och kvinnor. Än en gång saknas referenser till vilka forskare, inom vilket kunskapsområde och undersökningar, som styrker den egna tesen i texten. Jag menar att ett sådant vagt uttryck som uppvisas fordrar referenser, annars kan det inte räknas som styrkt. Det verkar, av föregående citat att bedöma, vara så att även människors verklighetsuppfattning bestäms utifrån kön. Olika anledningar och förklaringar till de hävdade skillnaderna mellan könen tas upp. Den första är tron på de rent biologiska olikheterna, att män är mer aggressiva eftersom de har mer av vissa hormoner. Sedan tas den sociala riktningen upp, att män och kvinnor fostras till att vara på ett visst vis, och sist men inte minst belyser man en blandning av de två första. Med efterföljande mening tydliggörs den egna, till synes, orubbliga tron i boken att det faktiskt är skillnad på könen; ”Oavsett vilken förklaring vi accepterar så har skillnaderna mellan män och kvinnor en betydelse även i trafiksammanhang” (Du och jag i trafiken 2007, s. 45). Uppdelningen i ”manligt” och ”kvinnligt” och distinktionen mellan dessa framställs onekligen som primärt.

Att det enligt mig kan antas finnas en koppling till essentialistisk, biologistisk tro, beror förutom på ovanstående, att det i Riskettan finns fakta om kroppssymptom och om hjärnan. Detta är ett återkommande inslag och bilder av hjärnan förekommer på fyra ställen. Jag tolkar det som att biologiska och medicinskt styrkta termer används för att skapa en sorts naturgiven och fastställd autencitet. De kopplingar till biologin som jag ser, ses alltså som ett uttryck för essentialism, där ”man” och ”kvinna” förutsätts vara ontologiskt stabila objekt (Fuss 1996, s. 130). En del av avsnittet, med namn ”förnuft och känsla”, tar upp att unga förare är överrepresenterade i olycksstatistiken, och förutom bristande erfarenhet hos de unga förarna menar man att den unga hjärnan är en riskfaktor (Riskettan B 2009, s. 15).

Det återknyts även till hjärnan i andra delar, bland annat i en del om trötthet, en om hjärnans belöningssystem och i en om alkoholens negativa påverkan på hjärnan. Läsaren får också veta att vi alla har en biologisk klocka som har en naturlig rytm (Riskettan B 2009, s. 24). I dessa samtliga delar får läsaren se en bild av hjärnan, vilket verkar vara ett centralt och viktigt faktum i utbildningsmaterialet. Det är således något man vet att alla

människor har, som mannen och kvinnan har. Det kroppsliga finns alltid där som något beständigt, biologiskt förklarat och vetenskapligt styrkt av naturvetenskapliga forskare och vetenskapsmän. Också det faktum att vetenskapare och läkare historiskt sett varit mansdominerade med hög status, och än idag har en auktoritär ställning, tror jag kan förstärka tron på allsmäktig kunskap. Inom essentialismen beaktas kroppen därför ofta före andra aspekter (Fuss 1996, s. 132-133). Särartsdrag tydliggörs genom kopplingen mellan essentialism, biologi och kön i nedanstående citat;

Det är i 20- 25-årsåldern som pannloben är färdig. För kvinnors hjärnor går det snabbare, de är klara i 20-årsåldern medan männens behöver ytterligare 5-7 år på sig. Kanske är detta en av förklaringarna till att ”unga förare” i olycksstatistiken oftast är detsamma som ”unga män” (Riskettan B 2009, s. 15).

Här är det påtagligt att det på ett nedskrivande och spydigt sätt framhålls att *männens* hjärnor behöver längre tid på sig för att bli ”färdiga”, detta anges också som en orsak till olycksstatistiken. Det manliga könet kopplas ihop med beteendeegenskaper som är allt annat än positiva. I kontrast till detta sätts kvinnor vars hjärnor man menar är färdigutvecklade tidigare, än mäns. Jag ser således här att man anammar produkten kvinna i en sorts särartsform som bygger på tron om dikotomier (Hirdman 2007, s. 187). Jag menar vidare att, den enligt genussystemet manliga normen, görs tydlig eftersom mäns aktiva levnadssätt behandlas i mycket stor utsträckning. Detta ser jag exempelvis när det tas upp att fler män än kvinnor har körkort för lastbil, och att fler män än kvinnor kör personbil, vilket också understryks med inställningen att män är aktiva framåtskridande risktagare i trafiken.

Det faktum att kvinnor som kollektiv, samtidigt och genomgående, återges som relaterad till mannen spelar in. ”Den manliga normen blir därmed och är därmed den kontext, den mall, den omgivning, den värld som kvinnor – alltid – måste förhålla sig till, jämföras mot, bedömas utifrån” (Hirdman 2007, s. 179). I detta fall visar kontexten sig inrymma negativ kritik om män, det är också till denna kontext som kvinnor jämförs och bedöms utifrån. Om mannen enligt normen agerar aggressivt och oresonligt så förhåller sig kvinnan enligt denna logik tvärtom, hon bör vara det som mannen inte är. Det går alltså att se att den kritik som uttrycks om mannen skapar en motsättning som är kvinnan (Hirdman 2007, s. 188). I denna hållning med särartsprägel är uppfattningen att kvinnor har viktiga kvinnliga drag. Kvinnan anses ha en annan och högre moral än män, denna är då

relationell och inriktad på omsorgsfullhet vilket framför allt betraktas som något naturligt medfött som bara kvinnor förstår. De essentiellt framförda grunder som man velat fastslå som skäl till könsskillnader är en mycket central del i Du och jag i trafiken och Riskettan.

4.4 Könsegenskaper och beteenden

De stereotypa uttryckssätt som hittills gjorts tydliga utmärks, som jag också tidigare visat, av spydiga anmärkningar på mäns oansvarliga beteende. Meningarna framhåller också kvinnors värdefulla inre essenser och känsla för etik, som en motsats till det manliga könet. Med nedanstående citat klargörs följande:

Att så många av rattfylleristerna är män hänger förmodligen samman med att män generellt dricker mycket mer alkohol än kvinnor och många av rattfylleristerna har alkoholproblem (Riskettan B 2009, s. 14).

Just alkoholfrågan är intressant eftersom det verkar finnas en generell uppfattning att kvinnor inte dricker alkohol i samma mängd som män, och att kvinnor framför allt inte skulle komma på tanken att köra bil när de druckit alkohol. Utifrån min tolkning anklagas män som kollektiv, i Riskettan, för dåligt uppförande och rattfylleri i trafiken. Meningen tycks vara att män dricker alkohol och sätter sig bakom ratten, vilket kan härledas till föreställningen om manlig tuffhet och aggressivitet. Angående det stora antalet mäns död i trafiken sägs det att; ”den enda troliga förklaringen är att fler män tar större risker i trafiken. En stor majoritet av dem som får fortkörningsböter är män” (Riskettan B 2009, s. 14). Dessa meningar implicerar att motpolen kvinnor inte beter sig på mäns vis, utan på grund av sina kvinnliga essenser och sin särart har högre moral och förstånd att avstå från vissa saker.

Det framgår mycket markant att män enligt STR:s samtliga tre skrifter är en riskgrupp för många olika typer av olyckor och förseelser i trafiken. Mycket påtagligt är också att det inte alls ges några källhänvisningar. Varifrån olika typer av statistik och undersökningar kommer menar jag är det minsta man kan begära av en professionell och ledande organisation. Statistikundersökningar är i sig inte ett allsmäktigt bevis på att något är sant, men i detta fall anser jag att referenser är en nödvändighet eftersom det exempelvis uttalas saker som att:

Den vanligaste missbrukaren av dopningsmedel är en ung man som snabbt vill bli mer muskulös. Det tragiska är att en del av dessa unga män vill bli

mer macho, men istället riskerar de att bli impotenta, en av flera allvarliga biverkningar av dopningsmedel (Riskettan B 2009, s. 35).

Vad som är intressant i detta citat är att impotens beskrivs som en risk ur ett dopningsmissbruk. Det är den biverkning utav flera möjliga biverkningar som man väljer att lyfta upp. Att män på grund av sin dumdristighet riskerar att bli impotenta sägs vara tragiskt, men vad är det som egentligen är tragiskt i kontexten undrar jag. Utifrån mitt konstruktionistiska sätt att se är det inte impotensen, den biologiska och medicinska åkomman, som är det tragiska. Jag ser istället att dessa lösryckta och normativa meningar är fyllda av föreställningar om kön, det är dessa essentiella och biologiskt sammanbundna uttryck som skapar något tragiskt, något som är socialt skapat snarare än biologiskt. De normativa meningar som framförs genom skrifterna skapar biverkningen impotens som något avvikande och uppseendeväckande.

Det som genom föregående citat och generellt i skrifternas meningar tillskrivs männen, är i grova drag ansvarslöshet, obetänksamhet och dumhet. Egentligen omnämns inte kvinnor särskilt explicit eller ingående och beskrivande i materialet. Det är i den historiska tillbakablicken, i Riskettan och Du och jag i Trafiken, som kvinnors företaganden artikuleras samt i det föregående kapitlet där det sägs att kvinnors hjärnor är färdigutvecklade vid 20-års ålder. Som jag tidigare varit inne på så fyller ”kvinnan” krasst sett sitt syfte genom att vara relaterad till ”mannen”, och får sin bekräftelse genom mannens norm. Åtskilliga uttryck för mäns vådliga beteenden och upphov till olyckor ges vid flertalet tillfällen i Riskettan, som i citatet här nedanför.

Unga män är den största riskgruppen när det gäller trötthetsolyckor. Det finns säkert flera anledningar till detta. Unga människor slarvar nog mer med sömnen och är av den anledningen tröttare. Dessutom är det inte ovanligt att unga män överskattar sin körförmåga vilket ökar risken för en olycka. Är det också så att unga män tycker att det är pinsamt att erkänna att de är trötta? (Riskettan B 2009, s. 25).

I samförstånd med genussystemets logik bekräftar skrifternas normerande uttryck köns olika förhållande; det vill säga att mannen och kvinnan är en dikotomi. De är olika och står i motsats till varandra, och bör därför inte blandas ihop. Till detta isärhållande där mannen representerar normen, kommer osynliga genuskontrakt, de stereotypa föreställningarna om könen som tar sig uttryck på olika sätt och i olika sammanhang. I detta fall tar det sig uttryck i ett körutbildningsmaterial med tolkningsföreträde, och

föreställningarna handlar om att mannen är den aktivt handlande och utmanande i trafiken, medan kvinnan är den försiktiga. Dessa skapade föreställningar som utnyttjar biologin för att framstå som essentiella, reproduceras många gånger aktivt och får konsekvenser då människor på olika vis förhåller sig till och handlar efter dem. Genom systemet bidrar det till fortsatt segregation och hierarkisering, här mellan könen. Jag menar vidare att mannen fortsätter representera normen i detta körutbildningsmaterial, då värderingar och uttryck om män till mycket stor del omnämns i två av de tre skrifterna. Detta till trots att män associeras med nedvärderande egenskaper och beteenden. En viktig iakttagelse i detta är just att kvinnor verkar tas för givet som en kontrast, en motpol som evigt är följeslagare till mannen. Kvinnan legitimeras således av mannens norm.

Jag skulle här också vilja koppla an till Boel Berners resonemang (se forskningsläge s. 4) om kunskapsregimers meningskapande. Enligt Berners konstruktionistiska tro är det så att auktoriteter som skolan och andra kunskapsproducerare har inverkan på individer och därför har ett ansvar vad gäller det som lärs ut. Berner tar upp studier som visat att pojkar uppmuntras och belönas i skolan för sitt goda arbete men straffas för dåligt uppförande som ses som brist på motivation, medan flickor belönas för gott uppförande men straffas för dåliga prestationer. Att belöna gott uppförande hos flickor i större utsträckning än prestation och arbete tror jag kan leda till att tillskrivna könsegenskaper som hög moral, aktsamhet, noggrannhet och ansvar cementeras som något essentiellt kvinnligt, där en kvinna inte kan ses som en riktig kvinna ifall hon inte handlar utifrån dessa egenskaper. Enligt det synsättet skulle "kvinnan" behöva vara den som gör rätt först och i störst utsträckning, vara den som hela tiden förhåller sig korrekt och förnuftig i olika sammanhang. Detta förstås i förbindelse till "mannen" som belönas för aktivt gott arbete. De särartsdrag som kommer fram i skrifterna Du och jag i trafiken och Riskettan, ger sken av att kvinnor har medfödda inre essenser som har högre värde än män, speciellt vad gäller körsätt. Dessa "kvinnliga" essenser verkar vara särskilt ovärderliga i frågan om dumdristiga handlingar i trafiken, det är alltså i synnerhet då som särartsdragen utmärks i skrifterna.

För att summera så talas det, framförallt i Riskettan, vid flertalet tillfällen om att män är överrepresenterade i olycksstatistik. Män generaliseras och beläggs med kraftiga nedvärderingar för sitt dåliga uppförande. Genom detta urskiljer jag en tendens att evaluera kvinnors uppförande högre. Jag menar att en viss tyngd läggs på båda könen,

kvinnan tillsätts implicit präktiga egenskaper, att alltid bete sig enligt föreskrifterna och inte vara oansenlig. Mannen tillsätts explicit obetänksamma egenskaper, normen om mannen som den aktivt handlande och framåtskridande tydliggörs. Det är alla dessa föreställningar som genom genussystemet strukturerar könen och gör dem till ett enligt föreställningen obegripligt par; fasta och samhörande men ändå så olika, ”han från Mars, hon från Venus”.

4.5 ”Kör som en kärring och spara liv!”

Ett par saker kan sägas utifrån de normativa och dikotoma tendenser som jag hittills kunnat urskilja i materialet, samt utifrån den rubrik i Riskettan som uppmanar förare att köra som en kärring. Jag tolkar själva uppmaningen ”Kör som en kärring och spara liv!” som ett försök att uppvärdera, vad de menar är kvinnlig försiktighet som av män bedömts som irriterande. Meningen tycks vara att det är föredraget att köra som kvinnor eftersom det innebär ett säkrare och lugnare körsätt som i förlängningen skulle minska olycksstatistiken, som män idag tycks dominera. Jag tolkar dessa resonemang som en följd av särartsfeministiskt tänkande baserat på tron om essentialism och biologiska könsskillnader. Istället för ett ”manligt” aggressivt och framfusigt körsätt som bidrar med olyckor, bör man istället köra som en kärring. Det är enligt min konstruktionistiska genushållning ytterst tveksamt om budskapets intention faktiskt bidrar till något nyanserat.

Eftersom jag tror på språkets konstituerande roll är det för mig också viktigt att kasta ljus över konsekvenserna, vad som egentligen händer när enkelriktade och generaliserande meningar om kön betonas och upprepas i så stor utsträckning. I synnerhet av en kunskapsregim som Sveriges Trafikskolors Riksförbund, som så många körkortstagare i förtroende vänder sig till för trafik kunskap varje år (se inledning s. 1). De normativa uttrycken om kön och genus utgör en mycket betydande del av avsnitten om människan. Sättet på vilket vi uttrycker oss om något skapar konstruktioner av sanning och det är genom sociala sammanhang och diskursiva praktiker som konstruktionerna behandlas (se teoretiska utgångspunkter s. 7). Det innebär bland annat att kunskapsregimens attityder med stor sannolikhet sprids vidare mellan människor i vardagliga sammanhang.

Konstruktionistiskt sett medför STR:s uppmaning att köra som en kärring istället för ett nytt fyndigt synsätt, snarare ett reproducerande av traditionella könsnormer och föreställningar, som fungerar kategoriserande och särbehandlande. Då framför allt

Riskettan men också Du och jag i trafiken består utav mycket normativa könsföreställningar och uttrycksätt, menar jag att det istället leder till ett fortsatt särskiljande av individer, inte minst på grund av kön. De dikotoma meningar som kunskapsregimen framhåller, berättar vad som är rådande norm och på vilket vis läsaren bör förhålla sig i trafiken och även utanför. Vad som i STR:s skrifter generaliseras om män och kvinnor kan alltså ses som konstituerande för vårt sätt att se omvärlden, eftersom det är med språket som representationer av verkligheten skapas (se teoretiska utgångspunkter s. 7). Att frekvent på olika plan, i kunskapsregimer eller inte, reproducera stereotypa och särbehandlande värderingar menar jag skapar obalanserade och onyanserade strukturer som genom genussystemet bidrar till fortsatt segregation och hierarkisering. Denna process sker ofta mycket aktivt och diskursivt mellan individer. Strukturerna som skapas ur detta menar jag är allt annat än främjande för samhällets individer, eftersom det förutsätter att det bara finns två kön och det är man och kvinna. Sådana strukturer utesluter personer som inte känner igen sig i de rådande beskrivningarna eller som rent av inte representeras alls. Dessa individer hamnar då utanför normen.

Yvonne Hirdmans tanke om att begreppet genussystem med sina genuskontrakt kan fungera för förståelsen av såväl kvinnors handlande som mäns handlande på individ- och samhällsnivå, menar jag kan stämna, åtminstone i denna uppsats (se teoretiska utgångspunkter s. 10). Körutbildningsmaterialet speglar på ett vis en del av människors skildringar och uppfattningar, de som skrivit skrifterna har ju troligen haft en föredragen åsikt om mäns och kvinnors körsätt. Dessa meningar har kommit att yttra sig genom en kunskapsregim med tolkningsföreträde, som kan sägas ha effekt på samhällelig nivå eftersom dess kunskap används av många körkortstagare som sedan går ut i trafiken med kunskap om vad som är rätt och fel/sant och falskt. Hirdman menar att det historiska ursprunget bör lämnas eftersom fokus på det stannar i trevande försök till förklaringar om könsens olika förhållande (se teoretiska utgångspunkter s. 11). I detta ser jag en intention som också kan förstås när det relateras till skrifterna Riskettan och Du och jag i trafiken, vari historien används som ett sätt att förklara skillnader mellan män och kvinnor. Historiskt ursprung används utifrån min tolkning som något statiskt för att rättfärdiga strukturer präglade av reproducerande könsföreställningar (se analys 4.2 s. 16). Ett sådant användande av historien menar jag fungerar avstannande i sökandet på förklaringar till könsens olika förhållande, och istället befastande av påstådda biologiska olikheter.

5. AVSLUTANDE SAMMANFATTNING

I detta avsnitt görs en sammanfattande avslutning av studien och en konklusion av framstående resultat som analysen frambringat.

Intresset för att analysera körutbildningsmaterial initierades av STR:s nyutvecklade riskutbildningsmaterial Riskettan, med parollen "Kör som en kärring och spara liv!". Denna anmodan har kritiserats och för egen del har uppmaningen fungerat både som inspiration och stoff för uppsatsens analys, tillsammans med STR:s två körskoleböcker Du och jag i trafiken och Körkortsboken. Jag fann det intressant att titta närmre på genusuppfattningen och vad STR förmedlar i respektive skrifers avsnitt om människan/individen. Jag anser det vara av genusvetenskapligt intresse utifrån antagandet att vad som förmedlas av en kunskapsregim med tolkningsföreträdare, i någon mån har inverkan på sina läsare och således på social nivå. Det övergripande syftet i uppsatsen har varit att undersöka med vilka ord och prefix individen/människan framställs i skrifterna, och om normer om kön och genus kan urskiljas. För att analysera skrifterna har jag använt kritisk diskursanalys vars teoretiska och metodologiska grund utgör en central del i uppsatsen. Detta utmärks av en konstruktionistisk uppfattning att språket har en konstituerande roll och formar vår omvärld och vår verklighet. Jag har ämnat göra en empirinära analys där kategorier har skapats utifrån de teman som växt fram ur materialet, varpå återknytningar till de teoretiska ansatserna har gjorts. En mängd representativa citat från empirin har använts för att öka synligheten och för att konkretisera de resonemang och associationer som gjorts. Således har det blivit möjligt att besvara uppsatsens frågeställningar efter hand som resonemang gjorts i analysen. Jag har kastat ljus över vilka ord och prefix individen framställs med och funnit att två av tre publikationer av STR, fungerar normerande och reproducerande av stereotypa könsfigurer, vilka baseras på tron om biologiska könsskillnader. Dessa skrifter är Du och jag i trafiken och Riskettan, i den senare har jag även kunnat urskilja särartsfeministiska drag. Skriften med namn Körkortsboken skiljer sig från de andra genom att ha ett individfrämjande förhållningssätt med betoning på individers olika förutsättningar, och inte könen. Sammanfattningsvis har det varit särskilt framträdande att skriften Riskettan har en essentiell syn på kön och präglas av särartsfeministiska drag, medan skriften Körkortsboken istället har en hållning som lutar mot konstruktionistiskt synsätt, där individers verklighetsuppfattningar varierar beroende på sociala och kulturella sammanhang.

6. KÄLLFÖRTECKNING

6.1 Primärmaterial

STR Service AB (2007), *Du & jag i trafiken. Lärobok i trafikkunskap*, Landskrona: Sveriges Trafikskolors Riksförbund.

STR Service AB (2008), *Körkortsboken*, Landskrona: Sveriges Trafikskolors Riksförbund.

STR Service AB (2009), *Riskettan B. Riskutbildning – del 1 för behörighet B*, Landskrona: Sveriges Trafikskolors Riksförbund.

6.2 Litteratur

Berg, Anne-Jorunn (1996), "Kön, teknik och vardagsliv – en enda väv eller skilda världar?", i: Elisabeth Sundin & Boel Berner (red.), *Från symaskin till cyborg*, Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag AB, s. 43-66.

Bergström, Göran & Kristina Boréus (red.) (2005), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text – och diskursanalys*, Lund: Studentlitteratur.

Berner, Boel (1993), "Technology and gender, Swedish Research in an International Context", Linköping: Universitetet i Linköping, forskningsrapport, ISRN: LIU-TEMA-T-R-32-SE.

Berner, Boel (1999), *Perpetuum Mobile, Teknikens utmaningar och historiens gång*, Lund: Arkiv Förlag.

Berner, Boel (red.) (2003), *Vem tillhör tekniken? Kunskap och kön i teknikens värld*, Lund: Arkiv Förlag.

Berner, Boel (2003), "Introduktion: Vad har teknik med genus att göra?", i: Boel Berner (red.), *Vem tillhör tekniken? Kunskap och kön i teknikens värld*, Lund: Arkiv Förlag, s. 15-21.

Berner, Boel (2003), "Kön, teknik och naturvetenskap i skolan", i: Boel Berner (red.), *Vem tillhör tekniken? Kunskap och kön i teknikens värld*, Lund: Arkiv Förlag, s. 119-144.

Burr, Vivien (2003), *Social Constructionism*, Hove East Sussex: Routledge.

Butler, Judith (1996), "Subversiva kroppsakter", i: Lisbeth Larsson (red.), *Feminismer*, Lund: Studentlitteratur, s. 147-176.

Carlsson Wetterberg Christina & Anna Jansdotter (red.) (2004), *Genushistoria – en historiografisk exposé*, Lund: Studentlitteratur.

Carlsson Wetterberg, Christina (2004), "Från patriarkat till genussystem – och vad kommer sedan?", i: Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter (red.), *Genushistoria – en historiografisk exposé*, Lund: Studentlitteratur, s. 135-160.

Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman (1999), *Discourse in late modernity, Rethinking Critical discourse Analysis*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fuss, Diana (1996), "Den essentiella risken", i: Lisbeth Larsson (red.), *Feminismer*, Lund: Studentlitteratur, s. 127-145.

Hirdman, Yvonne (2004), "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors underordning", i: Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter (red.), *Genushistoria – en historiografisk exposé*, Lund: Studentlitteratur, s. 113-133.

Hirdman, Yvonne (2007), *Gösta och genusordningen – feministiska betraktelser*, Stockholm: Ordfront.

Kulick, Don (red.) (1993), *Från kön till genus – kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*, Borås: Carlsson Bokförlag.

Kulick, Don (1993), "Hur man blir en riktig kvinna eller man", i: Don Kulick (red.), *Från kön till genus – kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*, Borås: Carlsson Bokförlag, s. 7-34.

Larsson, Lisbeth (red.) (1996), *Feminismer*, Lund: Studentlitteratur.

Mellström, Ulf (1996), "Teknologi och maskulinitet: Män och deras maskiner", i: Elisabeth Sundin & Boel Berner (red.), *Från symaskin till cyborg*, Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag AB, s. 113-139.

Rosenberg, Tiina (2005), *Könet brinner! Judith Butlers texter i urval*, Stockholm: Natur & Kultur.

Sundin, Elisabeth & Boel Berner (red.) (1996), *Från symaskin till cyborg*, Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag AB.

Tjeder, David (2000), "Är könet en konstruktion? – ett inlägg i den aktuella debatten", *Lambda Nordica* Volym 6: nr 1 2000, Ingår i "Knallen – bögens barnmorska".

Widerberg, Karin (2003), *Vetenskapligt skrivande – kreativa genvägar*, Lund: Studentlitteratur.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod*, Lund: Studentlitteratur.

6.3 Elektroniska källor

KörkortOnline körkortswebbplats (2009). (Elektronisk). Tillgänglig: <<http://korkortonline.se/material/du-och-jag-i-trafiken/>> (090516).

STR:s hemsida (2009). (Elektronisk). Tillgänglig: <<http://www.str.se/Forbund/Om-forbundet/?id=100>> (090429).